CLAUS MÅRTENSEN

Reformationen i Malmö

CLAUS MÅRTENSEN

Reformationen är de rörelser inom den västerländska kristendomen som pågick under flera hundra år med början under 1200-talet och som fick till följd att olika protestantiska eller reformatoriska samfund, såsom den lutherska, den reformerta och den anglikanska kyrkan samt radikal-reformatoriska grupper såsom anabaptisterna och unitarierna på 1500-talet knoppades av från Romersk-katolska kyrkan. Ordet reformation kommer från latinets reformatio som betyder "återge något dess ursprungliga form", ’förnya’ eller ’ge ny form’.

Orsakerna till reformationen är många. Den katolska kyrkan hade på sina håll förfallit. Renässanspåvarnas vandel påminde stundtals mera om de världsliga furstarnas än om det för andliga ledare passande. Inte sällan påverkade världsliga intressen biskopsutnämningarna samtidigt som alltför många biskopar begagnade sig av sin ställning för att gynna släkt och vänner.

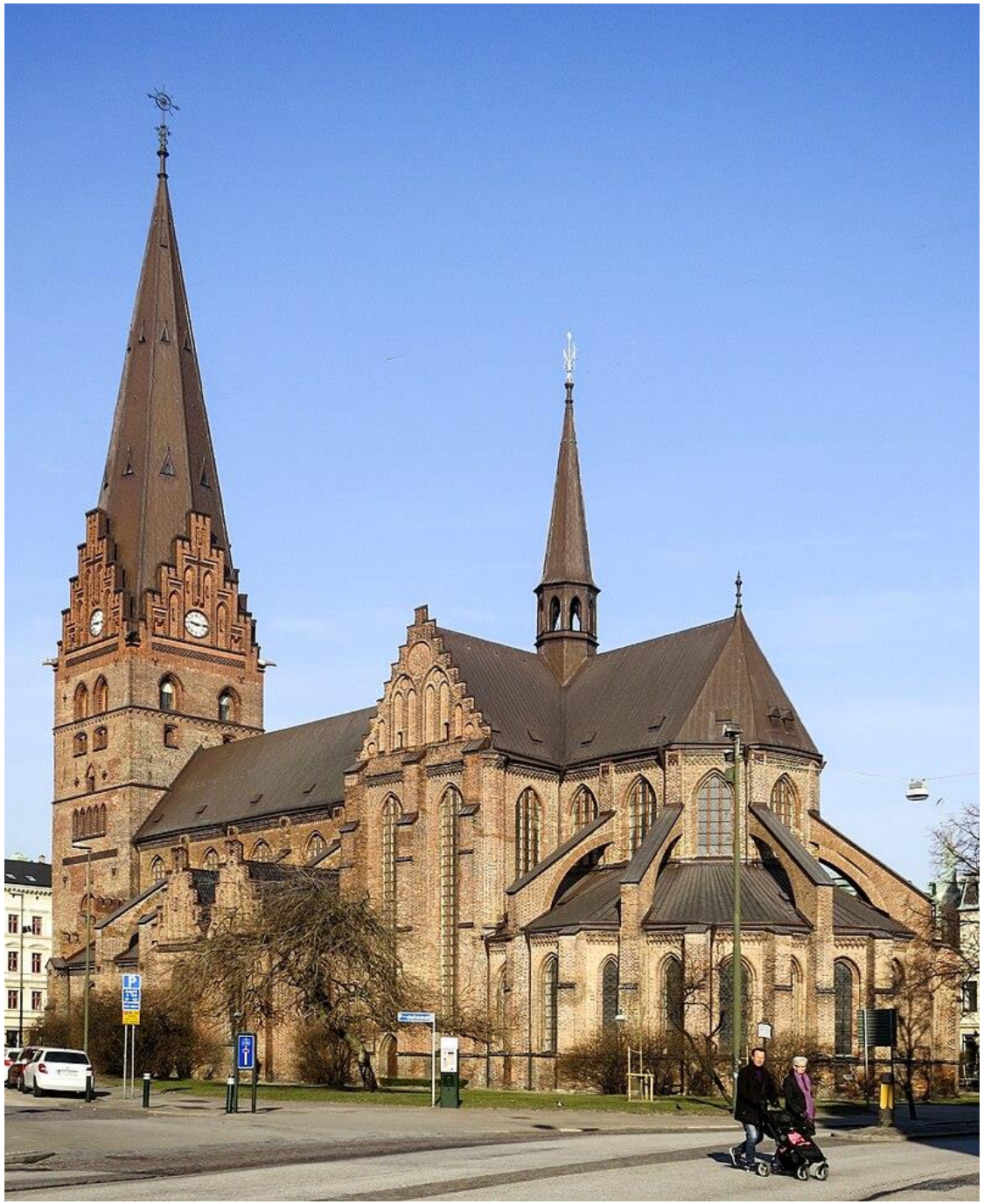

Under sin tid i Köpenhamn fick Claus Mortensen möjligheter att predika i Vor Frue kirke. Denna kyrka var identiskt lik Sankt Petri i Malmö och uppförd vid samma tid i början av 1300-talet. Hans predikningar var emellertid alltför aggressiva för att passa den katolske biskopen i Roskilde Lage Urne och han förbjöds därför att verka i Köpenhamn. Då flyttade han tillbaka till Malmö. Enligt samtida uppgift skulle detta skett med Malmös borgmästare Jörgen Kocks goda minne. Den 29 maj 1527 höll han en predikan i ett övergivet kapell utanför staden invid den nuvarande Pildammen. Detta var troligtvis den första evangelistiska predikan på danska språket i Skåne. Under predikan ska han ha blivit inspirerad av en väggmålning i kapellet. Påföljande dag blev åhörarantalet mycket stort och tredje dagen blev Claus Mortensen hänvisad till att hålla sin predikan i Helig Kors kapell vilket låg strax utanför Malmöhus, nära platsen för dagens slottsmölla.

Första evengeliska predikningen 1527

Tillbaka i Malmö höll Claus Mortensen i ett kapell utanför staden, vid nuvarande Pildammarna, den 29 maj 1527 vad som troligen var den första evangeliska predikan i vad som senare skulle bli Sverige.
Claus Mortensens predikningar, på danska och inte på latin, samlade stora åhörarskaror. Efter ett kungligt beslut, troligen på inrådan av Malmös borgmästare Jörgen Kock, fick Claus Mortensen rätt att använda franciskanernas klosterkyrka vid Västergatan för sina predikningar. Efter ytterligare ett kungligt beslut 1528 kunde Malmös råd ta över klostren och dess stora tillgångar i staden.

Reformationen genomförd 1528

Efter ett ingripande av den katolske ärkebiskopen i Lund tvingades Claus Mortensen lämna Malmö 1528 medan Peder Laurentsen och Frands Vormodsen däremot inkallades från Köpenhamn för att fortsätta reformarbetet. Året därpå var emellertid Claus Mortensen tillbaka och tillträdde nu tjänsten som kyrkoherde i St. Petri.

Härmed får reformationen anses vara genomförd i Malmö. Frands Vormodsen skulle senare bli den förste lutherske biskopen i Lund sedan ärkebiskopsämbetet avskaffats 1536.

Claus Mortensens tomt vid Baltzargatan.

Claus Mortensens och hans mors gravstenar i Malmö S:t Petri kyrka.

Prästerna fick gifta sig

Reformationen innebar bland annat att prästerna nu fick gifta sig, en tillåtelse som reformatorerna tog väl vara på. Peder Laurentsen äktade Claus Mortensens syster Anne, men reformatorn själv gifte sig inte mindre än fyra gånger. Han blev på 1540-talet avsatt från sin tjänst i St. Petri och avslutade sitt liv som präst i Husie.

Claus Mortensen dog 1575 och ligger begravd i St. Petri kyrka i Malmö. Utanför kyrkan finns en minnessten över honom.

Reformationen i Sverige avser hur man, genom de båda riksdagarna i Västerås 1527 och 1544, övergick från den katolska kyrkan till den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan.[1] Reformationen markerar medeltidens slut och början på vasatiden i Sverige.

Reformationen i Sverige inleddes när kung Gustav Vasa under Västerås riksdag (1527) genom Västerås recess lät förstatliga Uppsalas katolska kyrkoprovins och bryta dess band med påven i Rom. Trots motstånd under hans son kung Johan III:s och sonson kung Sigismunds regeringsperioder, fortsatte kyrkoprovinsen ytterligare att reformeras i opposition mot romersk-katolska kyrkan.

Claus Mortensen var gift fyra gånger. År 1527 gifte han sig med **Elisabeth Hansdotter** och fick med henne tre döttrar. Hustrun bör ha avlidit sent eftersom hon och döttrarna är omtalade på hans gravsten. Det andra äktenskapet ingick han med **Bente Willumsdotter** som dog 1564. Det tredje med **Karine Willumsdotter**, syster till Bente. Efter hennes död 1567 tillföll i arv en halv gård i **Helsingör** Claus Mortensen. Hans fjärde hustru var **Elisabeth Fransdotter** som han gifte sig med senast 1569.

Vid ett kyrkomöte i Uppsala år 1536 avskaffades den kanoniska rätten. Vid Uppsala kyrkomöte (1572) antogs sedan den Svenska kyrkoordningen, vilket kulminerade i den liturgiska striden (1574–1593). Denna avgjordes med det av riksföreståndare hertig Karl inkallade Uppsala kyrkomöte (1593), som antog den lutherska, augsburgska trosbekännelsen. I samband med hertig Karls seger i avsättningskriget mot den romersk-katolske kung Sigismund (1598–1600) ratificerades Uppsala kyrkomöte, de sista svenska katolska klostren och skolorna inklusive kontakt med Rom upphörde, och Svenska kyrkan befästes definitivt som en evangelisk-luthersk folkkyrka.

I samband med reformationen utgavs Gustav Vasas bibel och Se Wsi Testamenti, vilka var den första fullständiga bibelöversättningen till svenska respektive den första översättningen av Nya Testamentet till finska. Bibelöversättningarna hade stor betydelse för de båda språkens utveckling.

Majoriteten av de andliga i Sverige var så bristfälligt utbildade att de inte kunde läsa och endast ett fåtal hade ens sett en bibel. De reciterade sina latinska böner, som de ofta inte ens själva förstod. Det var samtidigt inte ovanligt att en präst, i stället för att leva ogift som kyrkan föreskrev, hade ett förhållande med sin husmor, sin "forsia" som hon kallades. Prästen behövde bara betala en viss avgift till biskopen för att få tillstånd till detta. Avlatsförsäljare bedrev även i Sverige sin handel. På Vadstena kloster såldes exempelvis avlatsbrev för mycket stora summor.

Uppsala

Uppsala Domkyrka

Uppsala domkyrka är en katedral i gotisk stil (exteriört huvudsakligen en nygotisk tegelefterbildning av fransk höggotik runt en medeltida stomme). Den är domkyrka i Uppsala ärkestift, församlingskyrka för Uppsala domkyrkoförsamling och rikshelgedom för Svenska kyrkan. I kyrkan förvaras Sankt Eriks reliker i Eriks skrin och en relik av den heliga Birgitta i ett silverskrin i Finstakoret. Sankt Erik blev sedermera Sveriges nationalhelgon och Heliga Birgitta blev Europas skyddspatron. Kyrkan har också traditionellt varit den svenska kröningskyrkan för nya kungar och drottningar. Den invigdes slutgiltigt 1435 och hade Sankt Erik, Sankt Lars och Sankt Olof som skyddspatroner.

Av HERMAN SCHLYTER skriften Elbogen år 1969.

Den populära uppfattningen av reformationen i Norden ä r att den tillkomunder direkt påverkan av Martin Luther Så är emellertid inte fallet. I själva verket har reformationen inte minst i Danmark och därmed också i Skåne och Malmö en ganska lång förhistoria helt oberoende av Luther. I denna förhistoria spelar inte bara religiösa utan även politiska, sociala och finansiella faktorer en stor roll.

Påvens sätt att handskas med de kyrkliga ämbetena undergrävde också kyrkans ställning liksom ämbetsinnehavarnas försummelser av de rent kyrkliga uppgifterna till förmån för de egna ekonomiska intressena och det egna politiska inflytandet. Från skånsk synpunkt är striden kring ärkebiskopsstolen i Lund särskilt belysande. 1519 avled ärkebiskopen Birger Gunnersen, som blev den siste av påve till detta ämbete invigde. Ärkesätet korn att existera i ytterligare 17 år men blev aldrig definitivt besatt.

Malmö och Köpenhamn var Danmarks två största handelsorter. Här fanns sedan länge en tysk befolkning. Hit kom säkert de första vågorna från den tyska reformationen. Främsta rollen synes härvid förbindelserna med Rostock ha spelat. Här grundades redan 1419 Nordtysklands första universitet. Detta blev huvudlärosätet för danskars, finnars, norrmäns och svenskars universitetsstudier långt in på 1500-talets förra hälft. Trots att Köpenhamn och Uppsala fått egna högskolor i senare delen av 1400-talet spelade Rostock och sedan från 1518 Wittenberg en stor roll i nordiskt ande- och bildningsliv.

I Danmark framträdde den lärde karmelitmunken Poul Helgesen som en nordisk Erasmus. Han var en framstående bibelhumanist och kyrkokritiker, en sann katolik men också en varm vän av reformer inom katolska kyrkan.

Stralsund är en tysk hamnstad vid Östersjökusten och sedan år 2011 huvudort i den då nybildade Landkreis Vorpommern-Rügen i förbundslandet Mecklenburg-Vorpommern. Staden har cirka 59 000 invånare. Genom sitt läge vid Östersjön och sin världsarvsmärkta historiska innerstad är Stralsund en av de viktigaste turistorterna i norra delen av Tyskland.

Rostock är den största staden i förbundslandet Mecklenburg-Vorpommern i nordöstra Tyskland. Staden är belägen nära floden Warnows mynning i Östersjön.

Entrén

Lunds Domkyrka

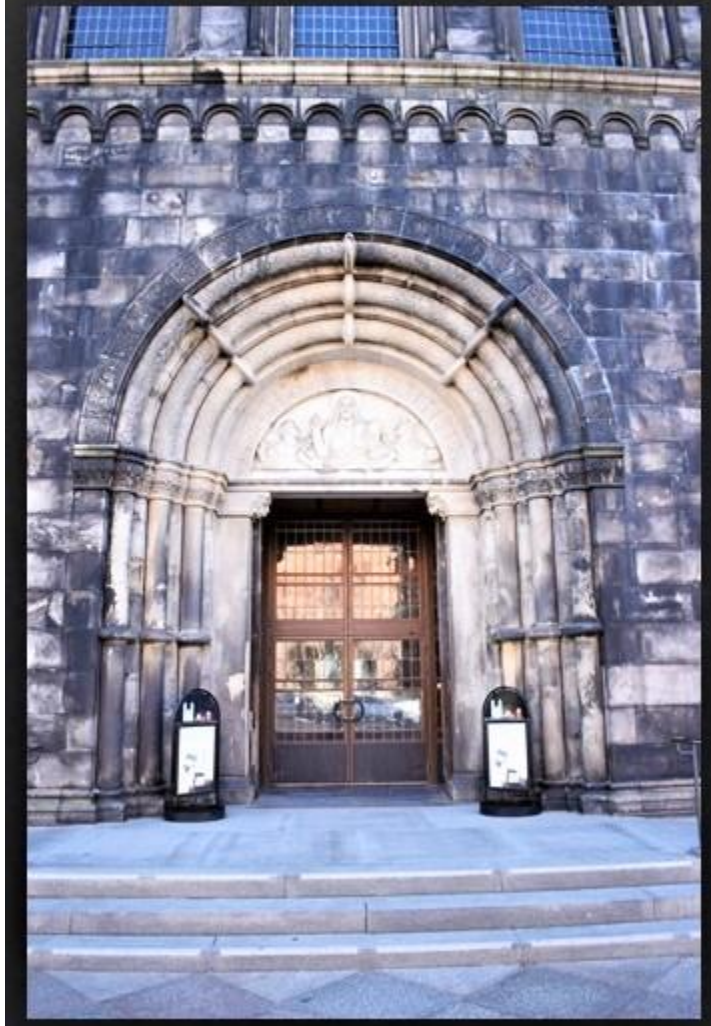

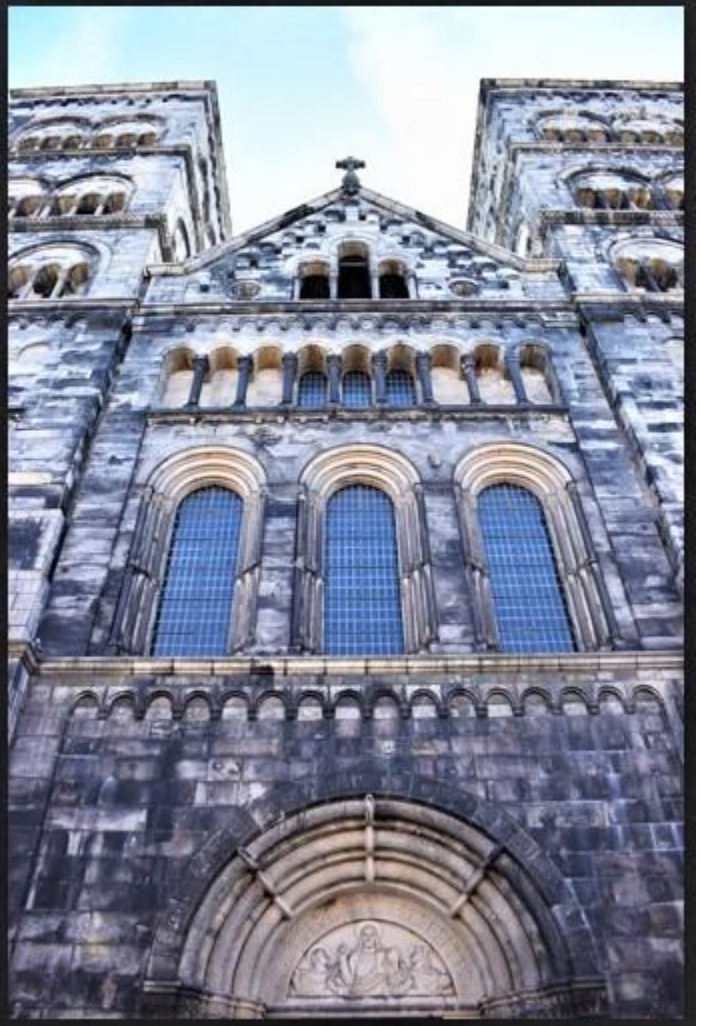

hopp
kärlek

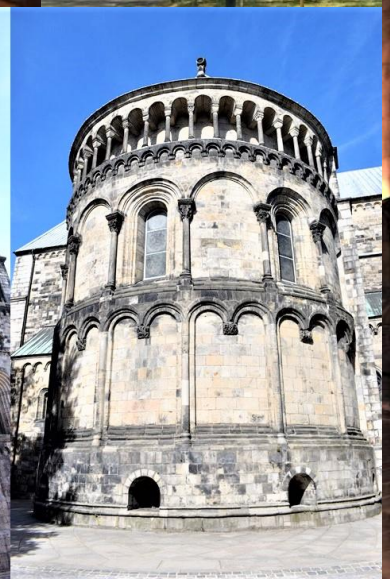

Malmö och Köpenhamn stod på hans sida

Malmö och Köpenhamn stod på hans sida, men han gav ändå upp och avseglade våren detta år med tjugo krigsskepp och i sällskap med bl. a. Malmöborgmästaren Hans Mikkelsen, Malmöhumanisten Henrik Smith och den lärde Lundakanikern Christian Pedersen. Mikkelsen hade studerat i Wittenberg och har väl i Malmö hjälpt till att förbereda den lokala reformation, som han själv inte fick uppleva. Han hade länge stått vid konungens sida och arbetat på att förbättra böndernas och borgarnas ekonomiska och politiska ställning och på att reformera kyrkan. Christian Pedersen var en reformist och en from bibelhumanist. Han tjänade kungen tills han 1532 kom till Malmö, där hanställde sin penna och sitt medförda tryckeri i reformationens tjänst. Christian II försökte förgäves under nio år återta makten i Danmark. Han hade emellertid lagt grunden till en nationalkyrka, där påven sköts undan.

Det synes framför allt vara reformationen i Rostock, som blev av avgörande betydelse för reformationens genombrott i Malmö och i Östdanmark överhuvud och härvid vill vi särskilt uppehålla oss, då det hittills knappast observerats eller betonats nog. 1524 hade Poul Helgesen översatt Luthers lilla bönbok från 1522 - 1526 kom den ut. Han såg ännu Luther som bibelhumanist och verkade så mot sin vilja för en evangelisk reformation. Andra reformatoriska böcker kom via handelsskepp till Köpenhamn och Malmö. Därjämte kom evangeliska predikanter och köpmän hit. En lybsk krönika berättar att det årligen med köpmännen kom predikanter från Stralsund och Stettin till Skåne. I motsatt riktning fick också danska affärsmän, studenter, sjömän m. fl . vid besök i nordtyska Hansastäder intryck från reformationsrörelsen. I Malmö hade Rostock tidvis två "kompanihus" Stora och Lilla Rostockgårdarna och här fanns 1468- 1529 en särskild Rostockgata, Lilla Rostockerstrredet. Allt som skedde i Rostock och ordtyskland överhuvudtaget blev säkert snart känt i Malmö och Skåne, ja hela Östdanmark. Det sätt på vilket reformationen genomfördes i Rostock blev något av ett mönster för reformationen i Malmö.

Omstridde Claus Mortensen

Här är det ju den omstridde Claus Mortensen som spelade pionjärrollen. Född i Malmö prästvigdes han i Lund 1524 efter studier vid domskolan. Ganska snart därefter, senast 1525 begav han sig till Köpenhamn för a tt studera vidare.
Här lyssnade han till och lärde känna de tidigare nämnda läsemästarna Poul Helgesen, Peder Laurentsen, Frands Vormodsen, Oluf Chrysostomus och Anders Liung, vilka var bibelhumanister och alla utom Helgesen på glid mot reformationen i evangelisk anda. Här kom ha n i litterär och personlig förbindelse med nordtysk reformationsrörelse, som också och inte minst i Rostock hade bibelhumanistisk bakgrund. Det är ingalunda uteslutet att Claus Mortensen redan i Malmö mött den nordtyska reformationens representanter i form av präster och lekmän.

Då tilloppet av främst arbetare och småborgare ständigt ökade fick Claus Mortensen av Frederik I samt av borgmästare och råd i Malmö tillstånd att hålla evangeliska gudstjänster i gråbrödernas kyrka, Simons och Juda kapell i hörnet av Västergatan och Lilla Bruksgatan. Liksom Sluter i Rostock så småningom fick medarbetare, slöt sig till Mortensen i Malmö förre helgeandsbrodern den i Malmö födde munken Hans Olufsen Spandemager, sedermera den förste evangeliske domprosten i Lund. 1528 hade reformationsrörelsen i Malmö fått så stor omfattning att Claus Mortensen begärde att få hålla evangelisk gudstjänst i S :t Petri kyrka. Men då äntligen fann katolska kyrkan tiden vara inne att med kraft gripa in. Aage Sparre, den tillförordnade ärkebiskopen i Lund begav sig med några ledamöter av domkapitlet till Malmö för att ta itu med de kyrkliga oroligheter, som blivit en följd av de två reformatorernas verksamhet.
Vad blev följden av ärkebiskopens förut antydda ingripande mot Malmöreformatorerna? Jo, liksom Sliiter måste lämna Rostock 1525, så måste Malmöreformatorerna lämna Skåne i slutet av november 1528. De for till Raderslev i Sönderjylland, där reformationen genomförts våren 1528 och där det fanns en evangelisk prästutbildningsanstalt. Här fick de vidgade kunskaper i reformationsrörelsen och kanske en inspiration till att öppna ett prästseminarium i Malmö, sedan den teologiska undervisningen i Köpenhamn på grund av reformationsoron blivit nedlagd.

Nu blev Claus Mortensen kyrkoherde vid S :t Petri kyrka, sedan den katolske sockenprästen i ett öppet brev den 29 september frånträtt sitt ämbete Tyvärr blev nu reformationsrörelsen ganska radikal. Här som i hansastaden Stralsund och i Köpenhamn kom det till bildstorm. Det var i slutet av november som denna inträffade i S :t Petri kyrka. Därigenom berövades den större delen av sina prydnader liksom sina sidoaltare. Reformationen hade emellertid segrat i Malmö.

Ute i provinsen gick reformationen saktare. Den på landet dominerande adeln var katolsk och Lund var ännu i nära ett decennium katolicismens högborg men i Landskrona, där Anders Liung blivit kyrkoherde, Helsingborg, Ystad, Falsterbo och Trelleborg predikades evangeliskt. Det var alltså först i städerna frånsett Lund som reformationen i Skåne blev genomförd . Ute i församlingarna kunde givetvis inte genast nyutbildade lutherska präster tillsättas eller de gamla genomgå någon omskolning. Det berättas dock att en del f. d. katolska klerker va rit elever vid Malmö prästskola . I regel stannadeväl utom i städerna de gamla prästerna kvar mot att de samtyckte till den nya ordningen

Källa: När reformationen kom till Malmö
Av HERMAN ScHLYTER skriften Elbogen år 1969.

Utdrag från en artikel

Claus Mortensens och hans mors gravstenar i Malmö S:t Petri kyrka.